

Yliopiston monet itset: itsearviointi korkeakoulupoliittisena kysymyksenä

Taina Saarinen

Mira Huusko 2009. Itsearviointi suomalaisissa yliopistoissa: arvoja, kehittämistä ja imagon rakentamista. Jyväskylä: Suomen Kasvatustieteellinen Seura. 262 s.

Siihen nähden, miten paljon Suomessa on viimeisen 10–15 vuoden aikana tutkittu korkeakoulujen arviointia eri näkökulmista, on yllättävää, että itsearviointi on jäänyt vähälle huomiolle. Clark Kerrin parinkymmenen vuoden takaisessa heitossa lienee edelleen perää: sen paremmin teini-ikäisen finneistä kuin yliopiston toiminnastakaan ei parane kysellä asianomaiselta itseltään. Mira Huuskon väitöstutkimus *Itsearviointi suomalaisissa yliopistoissa: arvoja, kehittämistä ja imagon rakentamista* paikkaa onneksi tätä aukkoa, ja vieläpä varsin hyvin.

Paisunutta arviointitaikinaa leipomassa

Kaikenlainen yliopistojen arviointi on paisunut viime vuosikymmeninä aivan uusiin mittoihin. Tämän voi todentaa sekä tutkimuksella että yliopistoissa työtään tekevien arkikokemuksella. Jopa sekin Huuskon aineiston vastaaja, joka kysyttäessä happamasti ilmoitti, että ”itsearviointia ei ole tehty, eikä sellaista rasiotta ole suunnitteillakaan”, on varmasti viimeistään tähän mennessä joutunut mukaan itsearviointisirkukseen.

Arviointibuumissa oli alun perin kyse 1960-luvulta alkaneesta elitistisestä pelosta: yliopistojen massoituttuessa huoli korkeakoulutuksen laadusta kasvoi. Erilaiset kontrollimenetelmät saivat vauhtia 1980- ja 1990-lukujen taloustilanteessa, kun julkisella rahalla ylläpidetty korkeakoulujärjestelmä haluttiin entistä tarkempaan tarkkailuun. Kehitys on tuttu niin Suomessa kuin muualla länsimaissa.

Huuskon tutkimus kytkee korkeakoulutuksen itsearviointiin suomalaisen korkeakouluarviointiin ja korkeakoulupoliitikankin kenttään. Työssä tarkastellaan arviointia laajemmin kuin ”itsen” arviointin kautta. Kirjassa annetaankin varsin kattava kuva arviointin kentästä. Arviointia ja yliopistoja toimintaympäristöinä käsittelevä kirjallisuuskatsaus sopisi oppimateriaaliksi mille tahansa (koulutuksen) arviointiin liittyvälle kurssille. Huuskon käyttämä fenomenografinen lähtökohta olisi tosin kaivannut vierelleen jonkin helpommin operationaalistettavan menetelmällisen apuvälineen. Huusko käsittelee itsearviointeja tekstityyppinä ikään kuin itsearviointien kirjoittamisessa olisi kyse lähinnä hohdokkaan myyntitekstin kirjoittamisesta. Diskursseilla voidaan kuitenkin tuottaa paljon muutakin kuin sulavaa ”imagoitsea”: niillä voidaan vaikkapa vahvistaa identiteettiä, vastustaa vallitsevia poliittisia vaatimuksia, ja jopa tuottaa voimaantumisen kokemuksia.

Tekstistä paistaa paikoitellen – varmaan tahattomasti – läpi kirjoittajan henkilökohtainen käsitys ”hyvästä” ja ”huonosta” itsearviointista. Tämä näkyy erityisesti toisen luvun voimaantumiskeskustelussa. Vaikka Huusko kertoo esipuheessa omat arviointikytköksensä, olisi hän voinut avata enemmän omia käsityksiään.

Toisessa luvussa Huusko käsittelee laajasti itsearviointin ja arviointin moninaista käsitteistöä. Tämä onkin perusteltua, sillä arviointiin ja itsearviointiin liittyy paljon sellaista

itsestään selvänä pidettyä, jota on tarpeen avata. Kun puhutaan ”itsearviointista”, ei ole lainkaan yksiselitteistä, mistä lopulta puhutaan. Itsearviointia voidaan tehdä eri tarpeista ja eri käyttäjille, jolloin myös sen lopullinen käyttötarkoitus muovautuu erilaiseksi. Tätä viidakkoa Huusko karsii kiinnostavasti nelikentällä, jonka akseleita ovat *arvottaminen-kuvailu* ja *omaan käyttöön-ulkopuolisille*. Nelikentän kautta itsearviointille hahmottuu erilaisia ulottuvuuksia: oman toiminnan seuraaminen, oman toiminnan arvojen esiin nostaminen, toiminnan kuvailu ulkopuolisille ja toiminnan arvottaminen toisten tarpeisiin. Ja kyllä – iso osa itsearviointista tehdään jollekin muulle kuin ”itselle”, kuten yliopistoissa tätä nykyä työskentelevät hyvin tietävät.

Itsearviointi sivistyksen, tuloksen ja yhteiskunnallisen vaikuttavuuden puristuksessa

Huusko tarkastelee yliopistoja arviointiympäristöinä sivistyksen, tuloksen ja yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen näkökulmista. Jaottelua perustellaan hiukan epämääräisesti, vaikka se kuulostaa sinänsä kiinnostavalta. Yliopistojen tutkimustehtävä jää tällä tavoin tarkasteltuna taka-alalle. Näinhän asia toki nykyisessä laadunvarmistusmaailmassa onkin, kun tutkimuksen arvioinnit tehdään erillisinä. Tätä asiaa Huusko olisi voinut avata enemmän. Silti tässäkin näkyy Huuskon halu ja kyky tuottaa selkeää ja ymmärrettävää synteisiä hankalasta asiasta.

Sivistyksen, tuloksen tuottamisen ja yhteiskunnallisen vaikuttavuuden vaatimukset avautuvat ja kiteytyvät erinomaisesti taulukossa, jossa näitä yliopiston taustavaatimuksia suhteutetaan itsearvioinnin eri tarkoituksiin. Sivistisyliopiston näkökulmasta itsearviointeja voi perustella itsen kehittämisen tai itsereflektion näkökulmasta. Humboldt-pohjalta ei kuitenkaan olisi helppoa lähteä ylhäältä ohjattuun systemaattiseen itsearviointiin, sillä kunkin toimijan omista tarpeista ja lähtökohdista määräytyvä ”itse” ei kovin helposti taipuisi yhdenmukaisen järjestelmän tarpeisiin.

Tulosvastuuyliopistossa itsearviointi alkaa muuttua ulkopuoliseksi vaatimukseksi, kun sitä tehdään tilivelvollisuudesta ja tarpeesta osoittaa oma toiminta numeerisesti tuloksekkaaksi yliopistotoimijan ulkopuolisille. Yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen mallissa itsearviointia taas tehdään, jotta ulkopuoliset sidosryhmät saisivat paremman tulkun yliopistojen sisäisistä asioista.

Samalla kun tarve näyttäytyä selkeämmin ja ymmärrettävämmiin (nykyjargonilla ”läpinäkyvämmiin”) yliopiston ulkopuolella kasvaa, lisääntyy myös paine tehdä itsearviointia muista kuin yliopiston, tiedekunnan tai laitoksen sisäisistä tarpeista. Huusko yrittää olla sen kummemmin arvottamatta näitä erilaisia lähestymistapoja. Rivien välistä paistaa kuitenkin jonkinlainen lukkarinrakkaus ”sivistisyliopiston” perinteeseen, vaikka kirjoittaja toteaaakin José Garridoa lainaten, että sivistisyliopistokeskustelussa lienee kysymys pikemminkin ideaalista kuin tosielämän yliopistomallista.

Itsen poliittiset kytkökset

Työnsä loppupuolella Huusko vetää kiinnostavasti yhteen yhtäällä itsearviointiin liittyvät käsitykset ja toisaalta oman aineistonsa ja sen analyysin. Käy ilmi – ja tämä ei ole yllättävää, mutta tärkeää – että itsearviointiraporteissa *itse* näyttäytyy ulkopuolisille suunnattuna kuvailuna ja osittain mainostamisenakin. Vastakohtana tälle laitostason kyselyvastauksissa nousee esiin omaan käyttöön tarkoitettu toiminnan arvottaminen, kehittäminen ja pohdinta. Molemmat havainnot ovat tosia, mutta kumpi on korkeakoulupoliittisesta näkökulmasta tärkeämpää? Mitä kaikkea itsearvioinneilla luodaan

ja tuotetaan? Kumpi vaikuttaa enemmän yliopistojen toimintaan, mainostaminen vai kehittävä itsereflektio? Tätä Huusko ei juuri pohdi, eikä siihen opinnäytteessä kenties tilaa olisi ollutkaan.

Jos arvioinnin aito tarkoitus on toiminnan kehittäminen, kuten suomalaisessa korkeakoulupoliittisessa päätöksenteossa on eurooppalaisesti verrattuna poikkeuksellisen sitkeästi tavattu ajatella, niin sitten kannattane satsata laitostason itsearviointeihin ja sietää se, että eri laitosarvioinnit eivät ole systemaattisesti verrattavissa keskenään. Jos itsearviointia tarvitaan järjestelmätason kehittämiseen (eli yliopistojen näkökulmasta ”ulkopuoliseen” tarpeeseen), silloin systematisoitu, ulkopuolelta ohjailtu itsearviointi tuottaa tarkoituksenmukaisemman tuloksen. Tällöin on vain huomioitava, että itsearvioinnin koettu hyöty sen tekijälle (olkoon sitten laitos, osasto, tiedekunta tai yliopisto) saattaa jäädä vähäisemmäksi. Kyse on kuitenkin poliittisesta valinnasta eli siitä, mitä korkeakoulupoliitikassa lopulta pidetään tärkeänä.

Kiinnostava kysymys, jota Huusko sivuaa työnsä loppupuolella, on arvioitsijoiden ammattikunnan synty ja vahvistuminen. Tämän ammattikunnan synnylle on luontevat syyt: kun arviointi lisääntyy, yliopistot palkkaavat arvioinnin asiantuntijoita keventämään pakollisten arviointien tuottamaa kuormaa. Vaarana tässä ”itsen ulkoistamisessa” on arvioinnin irtaantuminen laitosten ja tiedekuntien toiminnasta. Erilaiset ”itset” saattavat tällaisessa tilanteessa kuvastaa hyvinkin erilaisia todellisuuksia. Mitä seurauksia esimerkiksi opetuksen tai tutkimuksen arvioinnille tällaisella kehityksellä voi olla?

Mikä itse?

Mikä sitten on loppujen lopuksi kaiken tämän kytkös korkeakoulupoliittikkaan? Kuka se itse loppujen lopuksi on?

Kuvaavaa on se, että itsearvioinnit on usein tehty jonkun ulkopuolisen (lue: yläpuolisen) aloitteesta. ”Itsen” moniulotteisuus näkyikin melkein karmivalla tavalla kuviossa, jossa on vedetty yhteen laitosvastausten ”itsearvioinnin osalliset”. Laitosten, tiedekuntien ja yliopiston toimijoiden kuuluminen ”itsen” rakennusaineisiin on helppoa ymmärtää. Näiden lisäksi joukkoon kuuluvat kuitenkin myös ministeriöt, Korkeakoulujen arviointineuvosto, työterveyshuolto ja ”Euroopan korkeakoulualue”. Yliopisto *itse* alkaa olla melko skitsofreenisessä tilassa.

”Itseä” voi arkiymmärryksellä yrittää määritellä vähän samaan tapaan sisäisenä tai sielullisena ilmiönä, kuin Huusko on sanakirjojen pohjalta työnsä alussa asiaa tarkastellut. Tähän ”itsen” kokemukseen vaikuttavat sisäisen itsen lisäksi tietysti myös ulkopuoliset kokemukset ja tekijät. Näin on siis selvää, että ”yliopisto itse” on jotain muutakin kuin institutionaalisen ”itsen” (esimerkiksi laitoksen tai tiedekunnan) ääneenlausumattomat itsekäsitykset.

Kuten Huusko työnsä lopuksi toteaa, yliopiston ”itse” onkin monien toimijoiden muodostama verkosto, jonka solmuissa kohtaavat hyvin monenlaiset ja kerrostuneet intressit, tarinat ja asenteet. Itsearvioinnin tekemisen tuskaa tämä tieto ei juuri lievitä, mutta sen ymmärtäminen voi olla helpompaa.

Taina Saarinen toimii tutkijana ja tutkimuskoordinaattorina Jyväskylän yliopiston Soveltavan kielentutkimuksen keskuksessa.